

I. Dünya Savaşı'nda Sırbistan'ın Müslümanlara Karşı Tutumu

Serbia's Attitude Towards Muslims During The First World War

Ayşe Özkan*

Özet

1912'den itibaren Güney Sırbistan olarak adlandırılan Kosova, Makedonya ve Sancak' i elinde tutan Sırbistan ile Osmanlı Devleti arasında, Balkan Savaşları sonrasında 14 Mart 1914'te İstanbul'da bir barış antlaşması imzalanmıştır. Bu barış antlaşmasıyla Sırbistan'da yaşayan Müslümanların hakları güvence altına alınsa da, 28 Temmuz 1914'te I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine 1 Kasım 1914'te Osmanlı Devleti ile Sırbistan arasındaki ilişkiler kesilmiştir. 11 Kasım 1914'te Osmanlı Devleti'nin de savaşa dâhil olmasıyla Sırbistan ve Osmanlı Devleti, iki ayrı düşman kampta yer almışlardır. Dolayısıyla Sırbistan, ülkesindeki Müslümanlara karşı angarya yükleme, askere alma ve emlak el koyma şeklinde uygulamalara başlamış ve bu konular Müslümanların şikâyetlerine ve başkaldırmalarına neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: I. Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti, Sırbistan, Sırp, Müslüman.

Abstract

Serbia, having possessed as of 1912 Kosovo, Macedonia and Sancak, known as South Serbia, signed a treaty with the Ottoman Empire in Istanbul on 14th March 1914 following the Balkan Wars. Although this peace treaty guaranteed the rights of the Muslims living in Serbia, upon the outbreak of the First World War on 28th July 1914, relations between the Ottoman Empire and Serbia broke down as of 1 November 1914. The Ottoman Empire also got involved in the war from 11 November 1914 onwards and Serbia and the Ottoman Empire fought against each other on different fronts. As a result, the Muslims living in Serbia were subjected to hardships, they were enrolled into military service and their properties were seized, this sort of tedious treatment imposed on them led to the outbreak of complaints and rebellion amongst the Muslim community living there.

Key Words: First World War, Ottoman Empire, Serbia, Serbian, Muslim.

Giriş

I. Dünya Savaşı'nın çeşitli yönleri farklı çalışmalarda ele alınmıştır. Savaş başladığında düşman ülke topraklarında olan rakip ülke tebaasından olanlar çeşitli uygulamalara maruz kalmışlardır.¹ Yabancı ülkelerde savaşın fitilinin ateşlendiği coğrafyada yaşayan Müslümanların özellikle Osmanlı bakiyesi olarak da görülmelerinden hareketle I. Dünya Savaşı yıllarında ne gibi bir muameleye maruz kaldıkları bu çalışmada üzerinde durulacak esas konu olacaktır. Dolayısıyla daha önceden herhangi bir çalışmaya konu olmayan Sırbistan'daki Müs-

* Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, e-mail: ayseoalkan1@mynet.com

1 İlginç bir örnek için bkz. Ü. Gülsüm Polat, "I. Dünya Savaşı'nın Hong Kong'daki Son Osmanlı Tebaasına Etkileri", *Bilig*, Sayı 69, Bahar 2014.

Gazi

Akademik Bakış

49

Cilt 7 Sayı 14
Yaz 2014

lumanların I. Dünya Savaşı'ndaki durumu Osmanlı arşiv belgeleri ve Osmanlıca gazetelerden haberlere dayanarak aydınlatılmaya çalışılacaktır.

A. I. Dünya Savaşı Öncesi Durum

Dünya savaş literatürüne topyekûn savaş kavramını sokan I. Dünya Savaşı gibi bir vaka elbette ki birdenbire meydana gelmemiştir. Savaşa neden olan meseleler ve ülkeler arasındaki kombinasyonlar savaş öncesi ortaya çıkmıştır. Vakıa Avusturya-Macaristan veliahdının Sırp bir milliyetçi tarafından öldürülmesiyle patlak veren savaş, Sırbistan'ı savaşı başlatan ülke olarak ortaya çıkarmıştır. Gerçekten de olayların yakın geçmişine bakacak olursak, Sırbistan ve Avusturya-Macaristan arasındaki gerginlik 1903 yılında Aleksandar Obrenoviç'in öldürülüp, Petar Karacorceviç'in iktidara gelmesiyle başlamıştır. Kral Petar Rus yanlısı olduğundan, Sırbistan'da Avusturya etkisini azaltmak istemiş ve buna dair uygulamalarda bulunmuştur. Avusturya bu duruma tepki olarak Sırbistan'a ticari abluka başlatmış, ancak "*Domuz Savaşı*" adı verilen bu ticaret savaşından Sırbistan güçlenerek çıkmıştır. Kral Petar'ın yönetimi döneminde Güney Slavların birleşimini destekleyen milliyetçiler, faaliyetlerine hız vermişlerdir ve bu dönemde Sırbistan'ın Güney Slavlar için bir cazibe merkezi haline gelmesi Avusturya'yı ürkütmüştür. Avusturya-Macaristan, Sırbistan'ın bir Güney Slav devletinin çekirdeği olabileceği ve kendisinin var oluşunu tehdit edeceği korkusuna kapılmıştır. Sonuçta iki devletin çıkarlarının çatışmasıyla, Avusturya-Macaristan 5 Ekim 1908'de Bosna-Hersek'i ilhak etmiştir. İlhak olayıyla iyice gerilen ipler, Saraybosna suikastıyla kopacak ve I. Dünya Savaşı patlak verecektir.

İlhaktan sonra bu duruma karşı çıkanlar *Narodna Odbrana* (Ulusal Savunma) ve *Crna Ruka/Ujedinjenje ili Smrt* (Kara El/Birlik ya da Ölüm) gibi örgütler kurmuşlardır. Aynı zamanda ilhak öncesi kurulan ve Bosna'da Avusturya idaresine karşı olan *Mlada Bosna* (Genç Bosna) ve milliyetçi bir örgüt olan *Slovenski Jug* (Slav Güney) gibi örgütler de vardı.²

İlhak olayından sonra, tırmanan Sırp milliyetçiliğiyle oluşan siyasi heyecan Bosnalı Ortodoks nüfusun bazı kesimleriyle, üniversite öğrencileri arasında yayılmıştır. 1910 yılından sonra, Bosna'daki Sırp öğrenciler dar kapsamlı Sırp milliyetçiliğinden daha geniş kapsamlı Yugoslav yanlısı eyleme geçerek tutumlarını değiştirmeye başlamışlardır. Bu gençlik milliyetçi olduğu kadar, önceki nesillerin oluşturduğu kurumlara da saldırmakta, ruhban sınıfına karşı çıkmakta, milli özgürlüğün yanı sıra toplumsal devrim de istemekteydi. Anarşist-sosyalist yazarların yazılarına düşkün olan ve kahraman olmak isteyen bu gençlerden ilki Hersekli bir öğrenci Boğdan Jerayiç idi.³ O, 15 Haziran 1910'da yeni meclisi açmak için Saraybosna'da bulunan Bosna Askeri Valisi Mariyan Varešanin'e beş kurşun sıkmış, hedefi ıskalayınca da altıncı kurşunu kendine

2 Ayşe Özkan, *Bağımsızlıktan Sırp-Hrvat-Sloven Krallığı'na Sırplar (1878-1918)*, IQ Yayınları, İstanbul, 2013, s.179-212.

3 Özkan, *a.g.e.*, s.316-317.

sıkmıştır. Ölümü, Hırvatistan, Bosna ve Sırbistan'ın gelecekteki suikastçıları için esin kaynağı olmuş ve bu tür suikastlar devam etmiştir. Boğdan Jerayiç'in mezarını sık sık ziyaret edip çiçek bırakanlardan biri de⁴ ona özel hayranlık duyan Gavrilo Princip idi.⁵

1903'ten beri Sırbistan kralı olan Petar Karacorceviç, 11 Haziran 1914'te sağlık sorunları dolayısıyla istifa etmiş⁶ ve saltanat naibi olan ikinci oğlu Aleksandar'a yetkilerini devretmiştir.⁷ Bu sırada Kara El örgütünün üye sayısı 2500'e yaklaşmıştı. Bu üyelerin içinde Sırbistan'dan gelenlerin yanı sıra Avusturya-Macaristan'dan gelen küçük bir Güney Slav grubu da yer almaktaydı. Sırp üyeler arasında 1903'teki devrime katılmış subaylar da vardı. Örgütün Sırp devletiyle ilişkileri belirsizdi. Hükümet örgütü kapatmaya cesaret edememekteydi ve Nikola Paşiç ile meslektaşları örgütten hoşlanmamaktaydı. Örgütün Niş yakınlarında gerilla ve sabotajcılar için bir eğitim merkezi açmasına izin verilse de bakanlar bu örgütü gözlem altında tutmaya çalışmaktaydılar ve örgüte bir de ajan sokmuşlardı.⁸

Başbakan Paşiç, kendisinden kurtulmak isteyen Kara El örgütünün etkisini kırmak isterken, örgütün lideri ve Sırp askeri istihbaratının başkanı Apis takma adlı Albay Dragutin Dimitriyeviç de Paşiç'in gücünün kırılmasını istiyordu. Bunun için de Avusturya-Macaristan ile olan gerginliğin artırılmasına çalışıyordu.⁹

Kara El örgütü, 1914 yazında en büyük eylemi olacak Avusturya-Macaristan tahtının varisi Arşidük Franz Ferdinand suikastı için artık hazır bir haldeydi. Güney Slavlarına ya da en azından Hırvatlara, 1867 yılından itibaren Alman ve Macarlara tanınan siyasi statü benzeri bir statü tanımaya sıcak bakan Arşidük bu düşüncesiyle suikastın hedefi olacaktır. Güney Slav militanları için bu düşünce tehlikeliydi. Çünkü Güney Slav tebaasını yatıştırarak, bir Güney Slav devletinin kurulmasını erteleyebilecek bir imparatorun tahta geçmesi sakınca-lydı.¹⁰

B. Savaşın Patlak Vermesi

28 Haziran 1914'de, Avusturya Macaristan ordusunun 1914 yılı büyük yaz harekâtını gözlemek amacıyla tahtın varisi ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Silahlı Kuvvetleri'nin Başmüfettişi Arşidük Franz Ferdinand, Saraybosna'yı ziyaret etmiştir.¹¹ Oysa ki, Kosova Savaşı'nın yıldönümü olan ve

4 Misha Glenny, *Balkanlar 1804-1999*, (çev. Mehmet Harmancı), İstanbul, 2001, s.256.

5 Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi: 20. Yüzyıl*, (çev. Zehra Savan-Hatice Uğur), C.2, İstanbul, 2006, s.119.

6 Stewan K. Pavlowitch, *Serbia: The History of an Idea*, New York University Press, USA, 2002, s.91, Özkan, *a.g.e.*, s.320.

7 Özkan, *a.g.e.*, s.320.

8 Matthew Smith Anderson, *Doğu Sorunu 1774-1923*, (çev. İdil Eser), İstanbul, 2001, s.316.

9 Pavlowitch, *a.g.e.*, s.91, Özkan, *a.g.e.*, s.320.

10 Anderson, *a.g.e.*, s.316-317, Özkan, *a.g.e.*, s.320.

11 Noel Malcolm, *Bosna'nın Kısa Tarihi*, (çev. Aşkın Karadağlı), İstanbul, 1999, s.251-252.

Gazi

Akademik
Bakış

51

Cilt 7 Sayı 14
Yaz 2014

Saint Guy (Vidov Dan) olarak adlandırılan¹² 28 Haziran (Sırbistan'da kullanılan Jülyen takvimine göre 15 Haziran) günü Sırp için kutsalı ve bu tarihin öneme dikkat edilmemiştir.¹³ Dolayısıyla Kosova Savaşı'nın 525. yıldönümüne denk gelen 28 Haziran 1914'te¹⁴ Arşidük Franz Ferdinand ve yanında bulunan eşi Hohenberg Düşesi Sophie öldürülmüştür.¹⁵

Altı kişilik bir suikastçı grubunun kendisini beklediği Saraybosna'da¹⁶ Arşidük Franz Ferdinand'ın konvoyuna önce Cabrinoviç bomba atmış fakat isabet ettirememiştir.¹⁷ İnsanların yaralanmasına yol açan bu olaydan sonra ise Gavriilo Princip'in kurşunları devreye girmiş ve hem arşidükü hem de eşini öldürmüştür.¹⁸

Suikast Avrupa ülkelerinde nefretle karşılanmış ancak bu olayın bir Avrupa Savaşı'na yol açacağını kimse ummamıştır.¹⁹ Fransa Dışişleri Bakanı Viviani, Fransa'nın Viyana Büyükelçisi Dumaine'e olayın olduğu akşam bir telgraf göndermiş ve ondan, kraliyet hükümeti ve kraliyet ailesine, cumhuriyet hükümetinin taziyelerini ve Arşidük ile Hohenberg düşesine olan saldırıyı şiddetle kınadıklarını iletmesini rica etmiştir.²⁰ Suikast olayını *İkdam* gazetesi 29 Haziran 1914 tarihli nüshasında vermiş ve *Tanin* gazetesi de, bu olayın tüm Avrupa'yı etkileyebileceğini ve Avrupa için yeni siyasi gelişmeler doğurabileceğini belirtmiştir.²¹

Avusturya-Macaristan, olayla ilgili Sırp resmi çevrelerinin doğrudan doğruya suç ortağı olduğuna dair bir kanıt bulamasa da²² Princip ve Cabrinoviç'in Belgrad'da okudukları, bombaları orada sağlayarak Bosna'ya geçtikleri ortaya çıkınca kanıtlar Sırp'ların aleyhine dönmüştür.²³ Doğrudan Sırp hükümetinin sorumluluğu kanıtlanamasa da Sırp gazetelerinin suikastı yapanlara övgüde bulunmaları ve Sırp'ların egemenlikleri için propaganda yapmaları dolaylı sorumluluğun göstergesi olmuştur.²⁴

12 Georges Castellán, *Balkanların Tarihi*, (çev. Ayşegül Yaraman-Başbuğu), Milliyet Yay., İstanbul, 1993, s.395.

13 Pavlowitch, *a.g.e.*, s.91.

14 Andrew Baruch Wachtel, *Dünya Tarihinde Balkanlar*, (çev. Ali Cevat Akkoyunlu), İstanbul, 2009, s.104.

15 Castellán, *a.g.e.*, s.395, Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, İstanbul, 2007, s.434.

16 Glenny, *a.g.e.*, s.258, Jelavich, *a.g.e.*, s.119.

17 Castellán, *a.g.e.*, s.395-396, Glenny, *a.g.e.*, s.258, Özkan, *a.g.e.*, s.323, Malcolm, *a.g.e.*, s.252.

18 Özkan, *a.g.e.*, s.323.

19 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.IX, Ankara, 1996, s.366.

20 *Documents Diplomatiques Français (1871-1914), 3e Série (1911-1914), TOME X (17 Mars – 23 Juillet 1914)*, Librairie-éditeur: Alfred Costes-L'Europe Nouvelle, Paris, MCMXXXVI, s.646, Viviani'den Dumaine'e, Paris, 28 Haziran 1914, No. 448.

21 Mücahit Özçelik, "Avusturya-Macaristan İmparatoru'nun 1918 İstanbul Ziyareti'nin Türk Basınına Yansımaları", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 27, Aralık 2012, s.52.

22 Pierre Renouvin, *Birinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1914-1918*, (çev. Örgen Uğurlu), İstanbul, 2004, s.225, Karal, *a.g.e.*, s.366.

23 Malcolm, *a.g.e.*, s.252.

24 Renouvin, *a.g.e.*, s.226.

Sonuçta, son on yıldır ekonomik anlaşmazlıklar, Sırbistan'ın Bosna üzerindeki talepleri ve Sırbistan'ın bölgesel bir güç olmasını ve büyümesini durdurmak isteyen Avusturya'nın tavrı gibi çeşitli sebeplerle bozulan Sırbistan ve Avusturya-Macaristan ilişkilerini bu suikast savaşa sürüklemiş²⁵ ve Kont Berchtold'un deyimiyile bu olay "Sırbistan'la hesaplaşmak fırsatını kazandırmıştır."²⁶

23 Temmuz 1914'te Sırbistan'a bir ultimatome veren Avusturya-Macaristan, Avusturya'ya karşı olan örgütleri kapatması, ordudaki Avusturya karşıtı subayları görevden alması, suçluların Avusturya-Macaristan temsilcilerinin katılımıyla yargılanması gibi isteklerde bulunmuştur. Sırbistan diğer maddeleri kabul etse de, son maddeyi reddetmiş²⁷ ve bu konuyu büyük devletlerin değerlendirmesine bırakmıştır. Avusturya-Macaristan, Sırp'ların cevaplarını tam olarak incelemeyen diplomatik ilişkilerini kesmiştir.²⁸ Avusturya-Macaristan elçisinin Belgrad'dan ayrılmasıyla, Avusturya kuvvetlerinin bir kısmını seferber etmiş ve böylelikle savaşın başlayacağını anlayan Sırp hükümeti de seferberlik ilan ederek başkent Belgrad'dan Niş'e taşınmıştır. Neticede 28 Temmuz 1914'te Avusturya-Macaristan, Sırbistan'a savaş ilan etmiştir.²⁹ Dışişleri Bakanı Kont Berchtold'un verdiği savaş bildirisinde şunlar yazılıydı:

"Sırbistan Kraliyet Yönetimi, 23 Temmuz 1914 tarihinde Belgrad'da Avusturya-Macaristan elçisi tarafından teslim edilen notaya tatmin edici bir cevap veremediğinden dolayı imparatorluk ve kraliyet yönetimi kendi hak ve çıkarlarını silahlı kuvvetlere başvurarak korumak mecburiyetindedir. Bu sebeple Avusturya-Macaristan şu andan itibaren kendisini Sırbistan ile savaş halinde görmektedir."³⁰

Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a savaş ilan etmesi üzerine Rusya da genel seferberlik ilan etmiş ve Sırbistan'ı korumak istemiştir. Bu durum üzerine Almanya da 1 Ağustos'ta Rusya'ya, 3 Ağustos'ta Fransa'ya ve 4 Ağustos'ta Belçika'ya savaş ilan etmiştir. İngiltere 4 Ağustos'ta Almanya'ya, Avusturya da 6 Ağustos'ta Rusya'ya savaş ilan etmiştir. Böylelikle Almanya, Avusturya taraflardan birini oluştururken, İngiltere, Fransa, Rusya, Sırbistan ve Belçika da diğer tarafta olmak üzere Avrupa devletleri savaşa girişmişlerdir.³¹

Almanya'nın Rusya'ya savaş açmasının ertesinde yani 2 Ağustos 1914'te Osmanlı Devleti, Almanya ile bir ittifak antlaşması imzalamış³² ve 3 Ağustos

25 Özkan, a.g.e., s.325.

26 Renouvin, a.g.e., s.224.

27 Aleksandre Popoviç, *Balkanlarda İslam*, (çev. Komisyon), İnsan Yay., İstanbul, 1995, s.215.

28 Renouvin, a.g.e., s.231.

29 Özkan, a.g.e., s.329.

30 Snejana Trifunovska, *Yugoslavia Through Documents From its Creation to its Dissolution*, Martinus Nijhoff Publishers, 1994, s.137, No: 51, Özkan, a.g.e., s.330.

31 Durmuş Yılmaz, *Osmanlı'nın Son Yüzyılı*, Konya, 2004, s.250.

32 Ercüment Kuran, "Birinci Dünya Savaşı", *İslam Ansiklopedisi*, C.6, İstanbul, 1992, s.197, Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makus Talihi Göç*, İstanbul, 2001, s.202, Kutlu, a.g.e., s.438-439, Polat, a.g.m., s.206.

Gazi

Akademik
Bakış

53

Cilt 7 Sayı 14
Yaz 2014

1914'te de seferberlik ilan etmiştir.³³ Rusya ve Osmanlı Devleti'nin karşı karşıya gelmesi ise, 29 Ekim 1914'te Türk filosunun Karadeniz'deki Rus deniz üsleri ve limanlarına saldırmamasıyla olmuştur. Ruslar, 1 Kasım 1914'te İstanbul'daki elçilerini çekmiş³⁴ ve İngiliz ve Fransız elçileri de aynı tarihte İstanbul'dan ayrılmışlardır.³⁵ Osmanlı Devleti ve Sırbistan arasındaki ilişkiler ise yine 1 Kasım 1914'te kesilmiş,³⁶ İstanbul'daki Sırp Elçisi Dr. Yakov Nenadoviç ve Belgrad'daki Osmanlı Elçisi Cevad (Ezine) Bey ülkelerine dönmüşlerdir.³⁷

2 Kasım 1914'te Rus Çarı II. Nikola, Rus halkına bir bildiri yayınlamış ve Osmanlı Devleti'ne savaşı resmen ilan etmiştir.³⁸ Osmanlı Devleti de Sultan Mehmed Reşad'ın 11 Kasım 1914 tarihli iradesiyle Rusya, İngiltere ve Fransa'ya savaş ilan etmiştir.³⁹

C. Savaş Sırasında Sırbistan'ın Tutumu ve Uygulamaları

1912 yılından itibaren Güney Sırbistan olarak adlandırılan Kosova, Makedonya ve Sancak, Sırbistan Krallığı'nın hâkimiyetine girmişti.⁴⁰ II. Balkan Savaşı'nın sonunda imzalanan Bükreş Barış Antlaşması ile Sırp Manastır, İştip, Üsküp ve Priştine'yi almışlardı. Yunanistan ise Güney Makedonya'nın büyük kısmını ve Batı Trakya'nın bir kısmını ele geçirmiş, Karadağ da Plevne ve Cakova'yı almıştı. Bu barış antlaşmasıyla Sırbistan, Yenipazar'ın büyük bir kısmını Karadağ'a vermiş ve 7 Kasım 1913'te Belgrad'da imzalanan antlaşmayla toprak paylaşımı teyit edilmiştir.⁴¹

Sırbistan I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte, savaş halinde bulunduğundan, ülke içinde kabul edilip, bütün halka uygulanan olağanüstü tedbirler almıştır. Bütün mektupların postanelerde açılıp, heyecana yol açan ve zararlı olduğu kabul edilen mektup sahiplerinin tutuklanıp cezalandırılmaları bu tedbirlerdendi. Dolayısıyla Sırbistan'a terk edilen arazide yerleşik Müslüman halkın Osmanlı ülkesindeki hemşehrileri tarafından gönderilen bütün mektup-

33 *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi*, C.I, İstanbul, 2013, s.40, Kutlu, a.g.e., s.441.

34 Tuncay Öğün-Alfina Sibgatullina, "Türklerin ve Rusların Gözüyle 100'üncü Yılına Girerken Karadeniz Baskını ve Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na Girişi", *History Studies*, C.5, Sayı 6, Balkan Savaşları Özel Sayısı, Kasım 2013, s.89-100.

35 Karal, a.g.e., s.308.

36 BOA, HR.HMŞ.İŞO. 209/13 133.Ş.23 (10.01.1915), BOA, HR.HMŞ.İŞO. 69/16 1334.Ma.25 (25.05.1918), İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, C.I (1920-1945), Ankara, 2000, S.90, Gülşah Kurt Güveloğlu, "SHS ve Yugoslavya Krallığı'nın Türkiye ile Diplomatik İlişkileri (1923-1938)", *Türkiye-Sırbistan İlişkileri*, Ed. Yeliz Okay-Tuncay Babalı, İstanbul, 2012, s.145, *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi*, C.II, İstanbul, 2013, s.141.

37 Soysal, a.g.e., s.90.

38 Öğün-Sibgatullina, a.g.m., s.100.

39 Öğün-Sibgatullina, a.g.m., s.106, *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi*, C.I, s.90-91.

40 Abdülmecit Nuredin, *Balkanlar'dan Türkiye'ye Göç ve Etkileri*, Ankara, 2011, s.234. Bkz. Zeynep İskefiyeli "Bir Amerikan misyonerinin Balkan Savaşı Analizi, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, C. 6, S. 12, s. 33-34.

41 Özkan, a.g.e., s.300-301.

larda da genellikle heyecana yol açacak haberler bulunmasına binaen, mektup sahipleri haksız yere mahalli hükümet tarafından tutuklanıp, cezalandırılmakta ve bazen günlerce tutuklu bulundurulmaktaydı. Durumu Üsküp Konsolosluğu, Belgrad Elçiliği'ne 17 Ağustos'ta bir raporla bildirmiş ve İstanbul'da yayınlanan gazeteler vasıtasıyla veya diğer şekilde bu hususun ilan edilip, siyasi duruma dair haberler verilmemesi hakkında gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir. 18 Ağustos 1914'te de Osmanlı Devleti'nin Niş'teki Belgrad Elçisi Cevad Bey, Sadrazam ve Hariciye Nazırı Prens Said Halim Paşa'ya bir yazı yazmış ve durumu izah ederek gereğinin yapılmasını istemiştir.⁴² Sırbistan devletinin Müslümanlara karşı diğer uygulamaları ise angarya yükleme, askere alma ve emlakta el koyma şeklinde gerçekleşmektedir.

1. Angarya Yükleme

Sırbistan'ın Müslümanlara karşı ilk uygulaması angarya yükleme olmuştur. Niş Elçiliği'nden gelen 20 Eylül 1914 tarihli yazıda Sırbistan'a bırakılan arazi-deki Müslümanlara yüklenen angarya hakkında bilgi verilmiştir. Yine 21 Ekim 1914'te Üsküp Osmanlı Konsolosluğu'na bir arıza sunan Tikveş'e tâbi Kavadar kazası Kalemlı mahallesinden Aziz Halil, herkes adına sunduğu arızasında, iki ay önce Tikveş'in Kavadar kazası mahallelerinden yedi kişinin Sırp hükümetince angarya olarak alınıp, Kırçova'da bütün hayvanları işlettilerikten sonra Üsküp'e ve Üsküp'te de alaya teslim edilerek, taburla birlikte atlarıyla beraber götürüldüğünü belirtmiştir. *"Hem oğullarımızı ve hem de geçim kaynağımız olan hayvanlarımızı almaları askere almak değil de ne olacaktır? Oğullarımızın kurtarılması hususunda gereken muamelenin yapılmasını istirham ederiz"* diyen Kavadarlılara ek olarak yine aynı gün Üsküp'e katılmış Köprülü kazası Müslümanları da, Üsküp Konsolosluğu'na bir arıza sunmuşlardır. İki buçuk ay önce Köprülü kazasının Sıpskisna köyünden beş kişinin ve Granişte köyünden de sekiz kişinin Sırp hükümeti tarafından hayvanlarıyla birlikte alınıp, Sapsa mevkiindeki orduda istihdam edildiğini ve hâlâ hayatta olup olmadıklarını bilmediklerini belirten Müslümanlar, antlaşmaya aykırı olarak angarya tarzıyla savaş meydanlarına gönderilmeleri insaniyet olmayacağından bahisle gereken muameleyi yapmasını Üsküp konsolosundan istemişlerdir. Bu sırada komitecilerin faaliyetleri artmış ve Kumanova'ya bağlı Çeteriçe ve Çiftehatlar adlı yerde Bulgar komitecileriyle Sırp askeri arasında şiddetli bir çarpışma gerçekleşmiştir. İki taraftan da ölenler ve yararlananlar olmuştur. Bunun üzerine Niş'teki Belgrad Elçisi Cevad Bey, Manastır Konsolosluğu Vekili Ali Rıza Namık Bey'e bir yazı göndermiştir. Yazısında, Bulgar çetelerinin ortaya çıkması sebebiyle Makedonya'da alınan cezalandırma tedbirleri esnasında İslam köy ve köylülerine kötü muamele icrasından katiyen çekinilmesi ve İslam ahalinin istirahat ve memnuniyetinin teminine çalışılması ve memleket idaresi dâhilinde haksız yere hapis, tutuklama veya zulme düşürülecek Müslümanların maruz kalacakları fenalıklardan her valinin mesul tutulacağını Sırp İçişleri Bakanı tarafından genelgeyle Makedonya'daki valiliklere emir ve tebliğ edildiğini belirtmiştir.

Gazi

Akademik
Bakış
55
Cilt 7 Sayı 14
Yaz 2014

42 BOA, HR.SYS. 2402/24 18.08.1914

Bulgar çetelerinin faaliyete başlamalarından ve bunların içinde Müslümanların dâhi bulunmasından kuşkulanan Sırp memurlarından bazılarının Müslüman ahaliye baskıda bulunmaları – beyan edilen şiddetli emirlere rağmen – beklenmekle, daimi surette gözlemde bulunmaları ve doğruluğu belli olacak her olayı isim ve yer tayiniyle ve köy, kasaba isimlerinin Latin harfleriyle yazılarak elçiliğe bildirilmesini Cevad Bey, Ali Rıza Namık Bey'den istemiştir. Ayrıca, Manastır'daki hükümet memurları nezdinde sürekli teşebbüslerde bulunarak, gerek çeteciler gerekse angarya meselelerinden dolayı Müslüman ahalinin haksız ve esassız sebep ve şüphelerle tutuklanarak cezalandırılmalarından korunmasına gayret etmesini de istemiştir. Bazı kasabalardan angaryaya alınan İslam köylülerinin terhisi için mahalli askeri kumandanlıklar nezdinde yazılı teşebbüste bulunmuş ve yeni arazi genel komutanı General Damyan Popoviç'le de görüşülmüştür. O, Müslümanların gerek askerlik hizmeti ve gerek angaryaya alınıp alınmayacakları hakkında mahalli komutan veya subaylar tarafından yapılan danışmaya esasen İstanbul Antlaşması'na aykırı olduğundan başka kendilerince de bazı düşüncelere binaen askere ve angaryaya alınmalarını hususunda gerekli emirler verildiği halde ne sebebe dayanarak alındığına şaşırmıştır. Alınanların terhisi için emir veren Popoviç, İştıp ve Kumanova tarafındaki komiteler hakkında da son derece teessüfle Bulgarların rahat durmadıklarını ve aralarında Türklerin de bulunduğu söylemiştir.⁴³

Kalkandelen ahalisinden Halim Fethi ve İbrahim Efendi, angarya hizmetinde istihdâm edildiklerinde ve beygir ile arabaları hükümet askeri tarafından toplandığında mülkî ve askerî küçük memurlar tarafından soğuk muamelelere uğradıklarını ve özellikle Dobrodol köyünden Mürsel Caber adında birinin bu köyün arabalarını toplayan bir Sırp askeri tarafından süngü ile öldürüldüğünü Cevad Bey'e bildirerek şikâyetinde bulunmuşlar ve mahalli hükümetten memnuniyetsizliklerini belirtmişlerdir. Ancak Müslümanlardan askere alım olmadığını ve zulmedilmediğini de eklemişlerdir.⁴⁴ Oysa ki, Manastır Osmanlı Konsolosluğu'na gelen Gevgili kazası ahalisinden tüccar İyas Efendi, Sırpların zulümleriyle ilgili bazı önemli beyanlarda bulunmuş ve ifadesi zapta geçirilmişti. Buna göre yapılan zulümler şunlardı:

- a. Celeb esnafından Hacı Mustafazade Abdül adlı şahsın koyunları sınır muhafaza askerleri tarafından bedelsiz şekilde gasp edilmiş, şahıs koyunlarının parasını istediğinde süngü darbeleriyle helak edilmiştir.
- b. Toyran kazasının Kaykova köyü, Doğan köyü ihtiyar heyetiyle ileri gelenleri de sebepsiz zindana atılmışlardır.
- c. Sırp gümrük memurları ile çeteleri Müslüman mahallelerini her gün ve gece birer bahaneyle basarak, Bulgar çetelerini aramış ve dolayısıyla birçok Müslüman hapse atılmıştır.

43 BOA, HR.SYS. 2403/74 19.10.1914

44 BOA, HR.SYS. 2403/89 24.10.1914

- d. Sermeş köyünden iki Bulgar idam edilmiştir.
- e. Kovaniçe köyü halkı Bulgar olduğundan Sırp'lar bunların tavır ve hareketlerinden kuşkulularak hepsini sürmüştür.
- f. Gevgili tüccarlarından Hacı Mehmetzade Ahmet Ağa Kırvolak'tan sipariş ettiği unu Gevgili'ye nakledeken sebepsiz tutuklanarak Kavadar'a hapsedilmek üzere gönderilmiştir.
- g. Mirofçe ahalisi belediye tarafından istasyon civarına davet edilip, orada yağmur ve çamur altında bekletilmişlerdir.
- h. Çınardere mahalle muhtarı Hacı Hamza'nın oğlu çetelerce evinden kaldırılıp, tenha bir yere götürülmüş ve orada hayatına son verilmiştir.⁴⁵

Osmanlı Devleti'nde çıkan gazetelerden *Tercüman-ı Hakikat* de, Sırbistan'dan gelen bir göçmenin verdiği bilgilerden hareketle, Sırbistan'da yaşayan Müslümanların her gün yeni bir zulmün, yeni bir idaresizliğin kurbanı olduğunu ifade etmiştir. Bazı Müslümanların bütün malları yağma edildiğinden, ağır borçlar altına girerek bir iki öküz edinebildiğini, ancak bu öküzlerin de her gün Sırp hükümetinde angarya şeklinde istihdam edildiğini, bu hallerin feciliğini ve gerçekliğini anlamak için Pirlepe kazasını gelip görmek icab ettiğini de belirten gazete, Manastır ve Manastır'a tâbi merkez köylerden de 80.000 Fransız altını tahsil edildiğini, Manastır'daki Müslüman, Bulgar, Ulah, Rum ve Arnavutların hiçbirinin Sırp idaresinden memnun olmadığını da yazmıştır.⁴⁶

Osmanlı Devleti'nin Belgrad Elçisi Cevad Bey, Sadrazam ve Hariciye Nazırı Prens Said Halim Paşa'ya 24 Ekim 1914'te yazdığı yazıda, Sırbistan Dışişleri Bakanı'nı gördüğünü ve angarya hakkındaki şikâyetlerden bahisle bu konuya tekrar dikkatini çektiğini bildirmiştir. Ayrıca Kalkandelen'in Dobrodol köyünden Mürsel Caber olayı için derhal tahkikat yapılmasını ve faillerinin bulunup cezalandırılmasını ve ileride bu gibi üzücü olayların olmasına meydan verilmemesi için etkili tedbirler alınmasını talep ettiğini belirten Cevad Bey, Dışişleri Bakanı'nın bu konuda tahkikat yaptırarak sonucu kendisine bildireceğini vaat ettiğini de ifade etmiştir. O, Dışişleri Bakanı'nın bir taraftan savaşmakta olduklarından ve diğer taraftan gerekli şartlara bütün memurların sahip olduğundan dolayı Makedonya'da yeterli derecede teftiş yapmaktan aciz bulunan kraliyet hükümetinin buralarda bu gibi sınırlı fenalıkları – iyi niyetine rağmen – derhal ve tamamen imha edemediğinden, mazur görülmesini söylediğini de eklemiştir.⁴⁷

Angarya yüklemeyen başka Sırbistan, Müslümanlara karşı askere alma uygulamasına da başlayacaktır.

45 BOA, HR.SYS. 2403/74 19.10.1914

46 Ahmet Kemal Çalış, "Tercüman-ı Hakikat Gazetesi'ne Göre 1914'te Balkanlar", Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s.54-55.

47 BOA, HR.SYS. 2403/89 24.10.1914

Gazi

Akademik
Bakış

57

Cilt 7 Sayı 14
Yaz 2014

2. Askere Alma

Savaşın ilk başlarında Müslümanlardan askere almada çekimser davranan ve tam manasıyla uygulamaya geçemeyen Sırbistan, Avusturyalılardan aldığı esirler arasında bulunan 10.000 Sırp neferini araştırmadan sonra Arnavutluk sınırına sevk etmiş ve hissedilen lüzum üzerine Müslümanlardan dahi asker toplanmasını karar altına alarak bunu uygulamaya girişmiştir.⁴⁸ Sırp hükümeti, böylelikle bir taraftan askere olan ihtiyacını gidermeyi, diğer taraftan da ordusunun yenilgisi takdirinde ülkesinde bulunan Müslümanların ihtilal ve intikamından serbest olmayı da amaçlamıştır. Bu yüzden Bulgarlardan asker topladığı gibi Müslümanların da silah altına alınmasını kararlaştırmıştır.⁴⁹ Sancak'taki Boşnaklar⁵⁰ ve Kosova'daki Arnavutlar⁵¹ bu uygulamadan nasibini alacak Müslümanlardandı. Sırp; Bulgarlar ve Müslümanların yanı sıra⁵² Yahudileri de I. Dünya Savaşı sırasında askere almıştır.⁵³

Müslümanların askere alınmasıyla ilgili bu önemli emrin uygulamaya geçirilmesi için gerekli esaslar belirlendikten sonra, Müslümanların nabzını yoklamak için Başbakan Pasiç'in güvendiği bir kişi önce Üsküp'e gönderilmiştir. Bu kişi Üsküp Müslümanlarının ileri gelenlerini özel surette nezdine davet etmiş ve şimdiye kadar Müslümanların vergi vermek suretiyle gösterdikleri fedakârlıktan dolayı Sırp hükümetinin kendilerine müteşekkir olduğunu söyledikten sonra askerlikçe hissedilen sıkıntıdan dolayı hükümetin Müslümanları da diğer Sırp vatandaşları gibi askere almak niyetinde olduğunu belirtmiştir. Üsküp Müslümanlarının ileri gelenleri de şimdiye kadar Sırp hükümetine nakden yardım etmişlerse de, her şeyden önce Müslüman oldukları ve Osmanlı hükümeti tarafından mukaddes cihat ilan edildiği için, Avusturya'ya hiçbir zaman silah çekmeyecekleri ve bundan dolayı Sırp hükümetinin Müslümandan asker almak kararını asla kabul etmeyecekleri cevabını vermişlerdir. Bunun üzerine bu kişi Üsküp'ten Niş'e dönmüş ve 15 gün kadar Sırp hükümetinin bu konuda görünürde hiçbir faaliyeti olmamıştır.

Ancak 1915 yılı başında Sırp hükümetinin bu kararının kesin olduğu ve hemen Müslümanlardan asker toplanacağı bildirilmek üzere Üsküp müftüsü hükümet konağına çağırılmış ve durumdan haberdar edilmiştir. Müftü ise, yalnız başına bu konuya dair hiçbir cevap veremeyeceğini ve ancak Sultan Murad Camisi'nde yapılacak toplantıda Müslümanlarla konuştuktan sonra kesin sonucu bildireceğini söylemiştir. Müslümanlardan yalnız 80 kişinin camide toplanması şartıyla müftünün talebi kabul edilmiş ve Sultan Murad Camisi Sırp askeri kuvvetleriyle çevrildiği halde 80 Müslüman toplanarak görüşmelere başlanmıştır. Ancak bu sırada bu Müslümanlardan asker alınacağı haberinin

48 BOA, HR.SYS. 2405/46 09.01.1915

49 BOA, HR.SYS. 2378/3 31.01.1915

50 Refik Catic, "Bosna Hersek ve Sancak'taki Boşnaklar", *Uluslararası Balkan Kongresi: Balkan Milletleri Arası Etkileşim*, ed. Caner Sancaktar, TASAM Yay., İstanbul, 2009, s.423.

51 Osman Karatay, *Kosova Kanlı Ova*, İstanbul, 1998, s.68.

52 BOA, HR.SYS. 2378/3 31.01.1915

53 Minna Rozen, *Last Ottoman Century and beyond: the Jews in Turkey and the Balkans 1808-1945*, Tel Aviv, 2005, s.186.

köylerde duyulması üzerine Üsküp'e akın eden 15.000 kadar Müslüman, Sultan Murad Camisi'ne doğru yönelerek cami içine girmiş ve oradaki görüşmelere katılmışlardır. Sonuçta bütün Müslümanları cihada davet etmiş olan İslam hilafetinin dostlarına karşı asla hiçbir Müslümanın silah çekmeyeceği ve asayiş korumak için Sırbistan'a sadakat gösterileceği ve Sırp hükümeti bu konuda ısrar ederse yeni Sırbistan'da bulunan bütün Müslümanların Osmanlı tabiiyetini şimdiden seçerek, mülklerini terk edip Osmanlı ülkesine göç etmeye hazır buldukları kararı verilerek derhal Sırp hükümeti memurlarına tebliğ edilmiştir. Müslümanlar "asla asla, Osmanlı Devleti'nin müttefikine karşı silah çekmeyiz, biz Müslümanız, Osmanlıyız, buna razı değilseniz bize pasaport veriniz ki Osmanlı ülkesine göç edelim" nidalarıyla hilafete bağlılıklarını göstermiş ve oradaki komutan tarafından askere Müslümanlar üzerine ateş emri verilmiş, Müslümanlardan üç kişi ölmüş ve birçoğu da yaralanmıştır. Bu halde dahi Müslümanlar "madem ki bizi ölmeye göndermek istiyorsunuz, biz Osmanlı Devleti'nin müttefikine karşı asla silah çekmeyiz, işte burada ölüyoruz" diyerek karşılık vermişlerdir.

Bu olayın sonrasında Üsküp eşrafından 200 kişi kadarı, tutuklanıp hapse gönderilmiştir. Her gün birçok eşraf ve ruhani reislerden kişiler tutuklanmaya başlanmıştır. Gevgili, Toyran ve Tikveş kazalarından 200 kadar Müslüman zor kullanılarak Üsküp'e sevk edilmiştir. Radovişte, İştıp ve civarı ahalisinden 3000-4000 kadar kişi askerlikten kurtulmak üzere Bulgar toprağına gitmiştir. Prizren'den de çok miktarda ahali Arnavutluk'a kaçmıştır. Manastır, Üsküp ve çevresinden birçok genç de askerlikten kaçmak için Selanik'e gitmeye başlamıştır.⁵⁴ Ancak, Üsküp, Manastır ve çevresi Müslümanlarından olup, Sırbistan'ın askerlik hizmetinde bulunmak istemeyen ve Yunanistan'a kaçanlar Yunan memurları tarafından yakalanıp Sırbistan'a iade edilmişlerdir.⁵⁵ Dolayısıyla Sırbistan'daki Müslümanların durumu gün geçtikçe kötüleşmiştir.

Gençlerin kaçmasını önlemek amacıyla Sırp hükümeti göç etmeyi kesinlikle men etmiş, hatta Sırbistan'dan ayrılmak isteyen ihtiyar ve kadınlara bile pasaport vermemeye başlamıştır. Yine hastalık dolayısıyla askerlik sorgusunda olmayan göçmenlerin bile geçişine izin verilmemiştir.⁵⁶ Sırp istilası altındaki terk edilmiş arazilerin Müslüman ahalisinden Osmanlı ülkesine iltica edenlerin tabiiyet işlemlerini Hariciye Nezareti yaparken, bu kaybedilen vilayetlerden Osmanlı ülkesinin diğer kısımlarına iltica ederek asıl ülkelerini terk ile Selanik-Dedeağaç ve yahut Dedeağaç-Urta deniz yolunu seçen Müslümanlar aslında Osmanlı ülkesinde askerlikten muaf olmalarına rağmen düşman devletler tarafından savaş esiri ilan edilerek Kıbrıs ve Malta ve sair yerlere sevk edildiklerinin örnekleri de görülmeye başlamıştır.⁵⁷

Sonuçta, Sırbistan hükümeti Müslümanların karşı koymasına üzerine kendilerinden asker alımından vazgeçerek, tutuklanmış olan ileri gelenlerin büyük

54 BOA, HR.SYS. 2378/3 31.01.1915

55 BOA, HR.SYS. 2405/67 19.01.1915, BOA, HR.SYS. 2378/3 31.10.1915

56 BOA, HRS.SYS. 2378/3 31.01.1915

57 BOA, HR.SYS. 2405/67 19.01.1915. Düşman devletlerin sivil esirlere muameleleriyle ilgili bkz. Ali Özuyar, *Modern Tarihin İlk Sivil Esir Kampı Knockaloe ve Meçhul Türkler*, İstanbul, 2008.

Gazi

Akademik Bakış

59

Cilt 7 Sayı 14
Yaz 2014

kısmını serbest bırakmıştır. Yalnız bu karar alınıncaya kadar hükümetin nüfuzunu koruma maksadıyla silah altına alınan ve muhtelif yerlere sevk edilmiş olan Müslüman askerlerinin sayısı 2500 kişiye ulaşmıştır.⁵⁸

Sırp ordusu Kasım 1915'te dağıtılacak ve Kosova'nın güney bölgeleri Bulgaristan tarafından işgal edilecekti ki buralardan Müslüman gönüllüler, Osmanlı ordusuna katılacaktır.⁵⁹

3. Emlâka El Koyma

a. Savaş Öncesi Uygulamalar

1878 Berlin Antlaşması ile bağımsızlığını kazanan Sırbistan⁶⁰ aynı zamanda bu antlaşmayla topraklarını da genişletmişti. Ülkesine yeni katılan yerlerdeki Müslümanların hakları Berlin Antlaşması ile güvence altına alınmış olsa da, Sırbistan bu duruma aldırmayarak Müslümanların emlakına el koymaya başlamış, çeşitli kanunlar çıkararak da bunu tescillemiştir. 20. Yüzyıla gelindiğinde bile hâlâ tam anlamıyla çözülememiş olan bu mesele⁶¹, Balkan Savaşları sonrasında Sırbistan'ın yeni yerler ele geçirmesiyle katlanarak devam etmiştir.

II. Balkan Savaşı, 10 Ağustos 1913'te imzalanan Bükreş Antlaşması ile sona ermiştir.⁶² Bükreş Antlaşması sonrasında Balkan devletleri, Osmanlı Devleti ile de antlaşmalar yapmışlar ve Bulgaristan'la 29 Eylül 1913'te İstanbul Antlaşması⁶³ Yunanistan'la 14 Kasım 1913'te Atina Antlaşması imzalanmıştır.⁶⁴ Sırbistan ile 14 Mart 1914'te İstanbul Antlaşması imzalanmış⁶⁵ ve Karadağ ile

58 BOA, HR.SYS. 2378/3 31.01.1915

59 Hasip Saygılı, "Birinci Dünya Harbi'nde, Rumeli'nden Osmanlı Ordusuna Müslüman Gönüllü Katılımları", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 18, Bahar 2013, s.240.

60 Ayrıntılı bilgi için bkz. Ayşe Özkan, *Miloş'tan Milan'a Sırp Bağımsızlığı (1830-1878)*, IQ Yayınları, İstanbul, 2011.

61 Ayrıntılı bilgi için bkz. Necdet Hayta- Ayşe Özkan, "Berlin Antlaşması Sonrasında Sırbistan'da Türk Emlakı Meselesi", *Türk Tarihinde Balkanlar*, Sakarya Üniversitesi, Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Editörler: Yrd. Doç. Dr. Zeynep İskefiyeli, Yrd. Doç. Dr. M. Bilal Çelik, Yrd. Doç. Dr. Serkan Yazıcı, Haziran 2013, C.II, s.813-836. Ve Necdet Hayta- Ayşe Özkan, "Sırbistan İdaresine Geçtikten Sonra Niş'teki Türk Emlakı Meselesi", *VII. Atatürk Kongresi*, 17-22 Ekim 2011, Makedonya.

62 Selahattin Önder, "1913 Türk-Bulgar Mübadelesi", *Yeni Türkiye*, Sayı 31, 2000, s.343, A. Gül Tokay, "II. Meşrutiyet Dönemi Dış İlişkileri: 1908-1914", *Türk Dış Politikasının Analizi*, der. Faruk Sönmezoglu, İstanbul, 2001, s.45.

63 BOA, DH.SN. THR. 69/41 1334.Ş.22 (24.06.1916), BOA, DH.MB. HPS.M 14/19 1332.B.30 (24.06.1914), Fuat Dündar, *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskan Politikası (1913-1918)*, İstanbul, 2001, s.68, Seyfi Yıldırım, "Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçlerin Türkiye Nüfusuna Etkileri", *Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 8, Sayı 16, Güz 2012, s.82, Tokay, *a.g.m.*, s.46, Özkan, *a.g.e.*, s.302, İbrahim Serbestoğlu, *Osmanlı Kimdir?*, İstanbul, 2013, s.343.

64 BOA, DH.SN.THR. 69/41 1334.Ş.22 (24.06.1916), BOA, DH. MB.HPS.M. 14/19 1332.B.30 (24.06.1914), Tokay, *a.g.m.*, s.46, Özkan, *a.g.e.*, s.302, Shaw, *a.g.e.*, s.478, Dündar, *a.g.e.*, s.110, Yıldırım, *a.g.m.*, s.81, Serbestoğlu, *a.g.e.*, s.333.

65 BOA, DH.MB.HPS.M. 14/19 1322.B.30 (24.06.1914), BOA, DH.EUM.ECB. 26/63 1337.Z.29 (25.09.1919), Özkan, *a.g.e.*, s.302, Dündar, *a.g.e.*, s.110, Shaw, *a.g.e.*, s.478.

Göz

Akademik
Bakış

60

Cilt 7 Sayı 14
Yaz 2014

Osmanlı Devleti arasında da hiçbir zaman nihai bir anlaşma imzalanmamış, böylece Balkan Savaşları sona ermiştir.⁶⁶

Sırbistan ile barışın yapılması sürecinde, vakıflar, okullar ve özellikle müftülerin miras konularının halli hususundaki yetkileri konusunda ciddi anlamda sıkıntılar yaşanmıştır. Fransa, Türklerin Sırp ile bir an önce antlaşma imzalamasının yararlı olacağını düşünüyordu⁶⁷ ve sonrasında da antlaşma imzalanmıştır.

Sırbistan'la yapılan antlaşmaya göre Sırbistan'a terk edilen Osmanlı arazisinde bulunan ahali, Sırp tabiiyetinde sayılacak ve isterlerse üç yıl içinde Osmanlı tabiiyetine geçebileceklerdi.⁶⁸ Bu süre zarfında ilgili Sırp memurlarına verecekleri bir beyanname ile bu gerçekleşecekti. Böylelikle tabiiyet değiştirenler Sırbistan'da ikamet edemeyecekti. Yine Sırbistan'a terk edilen arazi ahalisinden olduğu halde yabancı ülkede yaşayanlara da Sırp tabiiyetini seçmek isterse aynı süre verilecek, Sırp tabiiyetine girenler Osmanlı ülkesine dönecekti. Küçük çocuklar için tabiiyet hakkı reşit olmalarından itibaren başlatılacaktı. Tabiiyet değiştiren göç edecek kişiler gümrük vergisinden muaf olacakları gibi gayrimenkullerini de korumak ve üçüncü şahıslar aracılığıyla idare etmek hakkına sahip olacaklardı. Yine, Sırbistan topraklarında kalan Müslümanlar üç yıl boyunca askerlikten muaf olacaklardı.⁶⁹

İstanbul Antlaşması'nın beşinci maddesine göre, terk edilen arazide Sırbistan'ın işgalinden önce ahalinin Osmanlı kanununa uygun şekilde edindikleri emlak tasarrufu hukukuna riayet edilecek ve hiç kimse bundan mahrum edilmeyecekti. Bir de işgale değin Osmanlı memurları tarafından verilmiş bütün resmi evraklar ve kararlar, bunların aksi ispatlanıncaya kadar geçerli olacaktı.⁷⁰

Yine aynı antlaşmanın sekizinci maddesine göre, Sırbistan'a terk edilen topraklardaki Sırp tebaasından olan Müslümanlar, diğer mezheplere mensup Sırp tebaasına bahşedilen aynı medeni ve siyasi haklara sahip olacaklar ve bunlar dini ayinlerinin yapılması konusunda tam serbestliğe sahip olacaklar, adetlerine riayet edilecekti. Müftüler, Sırp tebaası arasındaki Müslüman seçmenler tarafından seçilecekti. Baş müftü ise Sırbistan'daki müftüler tarafından ve onlar arasından seçilen üç aday arasından Sırp kralınca tayin olunacaktı. Baş müftünün seçimini Sırp hükümeti İstanbul'daki elçiliği vasıtasıyla Meşihat

66 Özkan, *a.g.e.*, s.302.

67 *Documents Diplomatiques Français (1871-1914), 3e Série, (1911-1914), TOME IX (1 Janvier-16 Mars 1914)*, Libraire-éditeur: Alfred Costes-L'Europe Nouvelle, Paris, MCMXXXVI, s.258, Descos'tan Doumergue'ye, 2 Şubat 1914, No: 203.

68 Özkan, *a.g.e.*, s.312, Serbestoğlu, *a.g.e.*, s.352.

69 Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, C. I, Ankara, 1953, s.491, Serbestoğlu, *a.g.e.*, s.352.

70 BOA, HR.HMS.İŞO. 70/10 1330.Ke.02 (15.12.1914), Erim, *a.g.e.*, s.491-492, Özkan, *a.g.e.*, s.312-313.

makamına bildirecekti.⁷¹ Ayrıca müftüler dini işler ve konulardaki yetkilerinden ve vakıf malları üzerindeki teftişlerinden başka, nikâh, boşanma, nafaka, vesayet, velayet, rüştü ispat, Müslümanlara ait vasiyetler ve vakıf işlerine bakma gibi konularda Müslümanlar arasında hüküm vereceklerdi. İrsiyeye işlerinde ise Müslümanlardan işte alakadar olan taraflar öncelikle kendi aralarında anlaştıktan sonra hakem sıfatıyla müftüye başvuracaklardı. Bu şekilde çıkacak hakem kararına karşı mahalli mahkemelere yapılacak her türlü müracaatlar kabul edilecekti. Müftüler tarafından çıkarılan hüccet ve ilamlar baş müftü tarafından tetkik edilecek ve baş müftü bunları şer'i hükümlere uygun bulduğu takdirde tasdik edecekti. Müftüler tarafından çıkarılan ilamlar Sırp memurları tarafından uygulamaya konulacaktı.⁷²

Osmanlı Devleti egemenliğinden çıkarak, Sırbistan'ın egemenliğe giren Makedonya, Kosova ve Sancak'taki Müslümanlar için Niş'te bir baş müftülük kurulmuştur. Baş müftüler İstanbul'daki halifelik namına, Meşihat makamına bağlanmışlardır ki Yugoslavya Krallığı döneminde baş müftülük Niş'ten Belgrad'a taşınacaktır.⁷³

Sırp lar, buralarda Balkan Savaşları sonrasında kolonizasyon çalışmasına başlamışlardır. İşgal edilen topraklarda, Sırbistan'ın kolonizasyona resmen başlaması ise⁷⁴ 20 Şubat 1914'te çıkarılan⁷⁵ "*Agrar Reformunun Düzenlenmesi ve Kolonileşme*"⁷⁶ veya bir diğer deyişle "*İlhak Edilen Bölgelerdeki İskân Hakkında Düzenleme*" adlı kanunla olmuştur. Buna göre yerleşime müsait ve ihtiyaç fazlası olan bütün devlet, belediye ve köy toprakları ile terk edilmiş topraklara yerleşme kolaylığı getirilmiştir.⁷⁷ Her aileye dokuz hektar toprak vaat edilmiş ve ailelerin 16 yaşını doldurmuş her erkek üyesine iki hektar toprak daha verilmiştir. Bunun yanı sıra bölgeye demiryoluyla ücretsiz ulaşım ve üç yıl vergiden muaf olma gibi haklar da tanınmıştır.⁷⁸ Bu kanunun özellikle ikinci maddesinde "*ahali iskânı için hükümete ait sahipsiz ve terk edilmiş arazide bunun için önceden kararlaştırılan plana uygun olarak yapılacağı ve terk edilmiş yerlerden maksadın sahipleri tarafından ekilmeyerek bir sene istifade edilmeksizin bırakılan arazi olduğu*" belirtilmiştir.⁷⁹

71 Özkan, *a.g.e.*, s.313, Erim, *a.g.e.*, s.493.

72 BOA, HR.HMŞ.İŞO. 70/10 1330.Ke.02 (15.12.1914), Erim, *a.g.e.*, s.494.

73 Ömer Turan, "Balkan Türkleri'nin Dini Meseleleri", *Yeni Türkiye*, Cilt 2, Sayı 16, Temmuz-Ağustos 1997, s.1749-1750.

74 Necmettin Alkan, "Kosova Meselesinin Tarihi Kültürel ve Siyasi Altyapısı", *Avrasya Etüdları*, Sayı 21, Kış 2002, s.94-95.

75 BOA, DH.MB.HPS.M. 13/11 1332.C.23 (19.05.1914), BOA, DH.İ.U.M. 25/2-04 1333.L.21 (01.09.1915), BOA, DH.İ.U.M.EK. 8/48 1333.B.30 (13.06.1915), Safet Bancoviç, "I. Balkan Harbi Sonrası Sırbistan ve Karadağ'a Bırakılan Bölgelerdeki Müslüman Nüfusun Türkiye'ye Göçü", *Muhacirlerin İzinde*, der. Hayri Kolaşinli, Ankara, 2012, s.79, Nuredin, *a.g.e.*, s.238, Alkan, *a.g.m.*, s.95, BOA, DH.UMVM. 123/86 1333.Ş.04 (17.06.1915)

76 Nuredin, *a.g.e.*, s.238.

77 Bancoviç, *a.g.m.*, s.79.

78 Noel Malcolm, *Kosova Balkanları Anlamak İçin*, (çev. Özden Arıkan), İstanbul, 1999, s. 338.

79 BOA, DH.MB.HPS.M. 13/11 1332.C.23 (19.05.1914), BOA, HR.HMŞ.İŞO. 70/10 1330.Ke.02

Bunun yanı sıra Sırbistan, terk edilmiş yerler mahkemeleri ve yargılama usullerine dair bir kanun daha yayınlamış ve kanunda İstanbul Antlaşması'nın beşinci ve sekizinci maddelerine aykırı şekilde bazı kayıtlar bulunduğu görülmüştür. Bu kanunun 27, 28, 30, 31, 32 ve 33. maddelerinde vilayet mahkemelerinin bütün hukuk davalarını görecekları, eytâm sandığı mallarının vilayet mahkemeleri tarafından saklanacağı, gayrimenkul mallarının kimin mülkü olduğu tasdik ettirilmeden önce, mülk edinme davaları ve diğer gayrimenkul malları anlaşmazlığının görülmeyeceği ve intikal muamelelerinin yapılmayacağı, mülkün ispatı için tapusunu göstermek ve ilhak zamanından önce sahip olduğu ve işlediğini ispaten sahipliğine dair komşuları tarafından ve polis idarelerince onaylanan bir belge göstermek zorunda olduğu gibi kayıtlar bulunduğu görülmüştür. Bunlar, barış antlaşması hükümlerine aykırı olduğundan, Sırbistan Dışişleri Bakanlığı nezdinde girişimlerde bulunması için Belgrad Elçiliği'ne talimat verilmesi uygun görülmüştür.⁸⁰

20 Şubat 1914 tarihli iskân kanunundaki *"sahipleri tarafından ekilmeyerek ve istifade edilmeyerek bir sene boş bırakılan arazinin terk edilmiş sayılacağı"*na dair olan maddeyi⁸¹ Osmanlı Devleti kabul etmeyerek, bu maddenin kaldırılması için teşebbüste bulunmuştur. Yine bu maddeden dolayı ilgililerin kanunen belirlenmiş olan bir sene müddetin bitiminden önce yerlerini boş bırakmamak için gereken muameleleri yapmaları istenmiştir. Aslında Sırbistan'a terk edilen arazi ahalisinden olup, Osmanlı tabiiyetini korumak isteyen kimseler, İstanbul Antlaşması'nın dördüncü maddesi gereğince yerleşimlerini Sırbistan dışına taşımaya mecbur olduklarından, bahsedilen kanun dolayısıyla arazilerini terk ettikleri tarihten itibaren bir sene sonunda tasarruf hakları tehlikeye düşeceğinden, durumun ve ikinci maddenin aynen ilan edilerek Osmanlı ülkesinde bulunan ilgililerin haberdar edilmesi amaçlanmıştır.⁸² Bu sırada *Politika* gazetesinde terk edilmiş arazide yerlerini bırakıp, İstanbul'a iltica edenlerin arazilerinin saldırılardan korunmuş bulundurulacağına dair bir bölüm yayınlanmıştır.⁸³ Neticede Osmanlı Devleti'nin teşebbüsleri sonuç vermiş ve 26 Mayıs 1914 tarihinden itibaren yürürlüğe girecek olan 20 Şubat 1914 tarihli kanunun ikinci maddesi 9 Mayıs 1914'te değiştirilmiş ve terk edilen araziye dair maddenin artık geçerli olmadığı bildirilmiştir.⁸⁴ İkinci madde değiştirilince *"bu kanun gereğince ahali iskânı hükümete ait sahihsiz yerlerde, sahası hayvanların otlatılmasına gereken miktardan fazla bulunan nahiyeler ve köy meralarında terk edilmiş arazide olabilir"* şekline dönmüştür.⁸⁵

(15.12.1914), BOA, DH.İ.UM. 25/2-04 1333.L.21 (01.09.1915)

80 BOA, HR.HMŞ.İŞO. 70/10 1330.Ke.02 (15.12.1914)

81 BOA, DH.İ.UM.EK. 8/48 1333.B.30 (13.06.1915), BOA, DH.UMVM. 123/86 1333.Ş.04 (17.06.1915), BOA, HR.HMŞ.İŞO. 70/10 1330 Ke.02. (15.12.1914), BOA, DH.İ.UM. 25/2-04 1333.L.21 (01.09.1915)

82 BOA, DH.MB.HPS.M. 13/11 1332.C.23 (19.05.1914)

83 BOA, HR.HMŞ.İŞO. 70/10 1330.Ke.02 (15.12.1914)

84 BOA, DH.İ.UM. 25/2-04 1333.L.21 (01.09.1915)

85 BOA, HR.HMŞ.İŞO. 70/10 1330.Ke.02 (15.12.1914)

Gazi

Akademik
Bakış

63

Cilt 7 Sayı 14
Yaz 2014

Bütün iskân işleri Milli Sanayi Bakanlığı'nın Orman İşleri Bölümü'nce yürütülmüş ve Kosova'dan göç eden toprak sahipleri topraklarını çok ucuza ellerinden çıkarmak zorunda kalmışlardır. Hatta Başbakan Nikola Paşiç bile kendisi Priştina civarındaki Gazimestan'dan 3000 hektar toprak satın almış⁸⁶ ve 1914 içerisinde Kosova'ya 12.000 aile yerleştirilmiştir.⁸⁷

b. Savaş Sırasında Uygulamalar

I. Dünya Savaşı başladıktan sonra, Sırbistan'ın düşman devlet tebaasının mal ve mülklerine el koymak için bir kanun hazırladığını *Jurnal* gazetesi ilan etmiştir.⁸⁸ Nihayetinde Sırbistan hükümeti, Müslümanların işgal altındaki arazilerde sahip oldukları emlak ve araziye ait tapu senetlerini 10 Nisan 1915 tarihine kadar göstermelerini, aksi takdirde tasarruf haklarının tanınmayacağını ilan etmiştir.⁸⁹ Bu ilanın gazetelerde görünmesiyle Konya ve Edirne vilayetlerindeki bazı hak sahipleri dilekçeler vermiştir. Ancak bunlardan birçoğunun Balkan Savaşları'nı takiben Sırbistan'dan ayrılarak öteye beriye dağılan ve göçmenlik halleri dolayısıyla fakir bulunan kişiler olduklarını ve her türlü fedakârlıkla müracaat edebileceklerin dahi Sırp tebaası sayılarak Sırbistan'ca askere alınacaklarını ve Osmanlı tebaasından olanların da savaştan devlet tebaası olarak esir tutulacaklarını Hüdavendigâr valisi Dâhiliye Nezareti'ne yazmıştır. Bu sebeplerle müracaat edemeyecek olan Müslüman ahalinin tasarruf haklarının Sırbistan nezdinde korunmasının sağlanmasını da istemiştir.⁹⁰ Sırbistan'ın bu duyurusu üzerine Sırbistan'daki Müslüman ahalinin şahıslarının ve mallarının menfaatini korumak için Niş'teki İtalya Elçiliği'nden arabuluculuk istenmiştir.⁹¹ Savaşın başlamasıyla Sırbistan işlerini görmeye memur olan Niş'teki İtalya elçisinin ısrarlı girişimleri sonucunda, Sırbistan hükümeti Osmanlı tabiiyetini seçen Müslümanların tasarruf haklarına uymaya karar vermiştir.⁹² Hatta Sırbistan Dışişleri Bakanı Paşiç, Müslüman halka iyi davranıldığını, bundan sonra da iyi davranılacağını İtalya elçisine vaat etmiştir.⁹³ Böylece Sırbistan'daki emlak üzerinde Osmanlı tebaasının tasarruf hakları temin edilmiş ise de Sırbistan hükümetinin beyanlarına tamamen güvenmek câiz olmadığından emlak sahiplerinden Osmanlı ülkesinde yerleşik bulunanların gelecekte tasarruf haklarını kaybetmemek üzere yerlerini mümkün olduğu takdirde şimdiden vekil aracılığıyla başkasına kiralayarak ektirmeleri ve durumun uygun bir şekil almasını takiben oraya gitmeleri Hariciye Nezareti'nden bildirilmiştir.⁹⁴ Sonrasında da

86 Bancoviç, *a.g.m.*, s.79.

87 Alkan, *a.g.m.*, s.95.

88 BOA, HR.HMŞ.İŞO. 209/12 1333.S.23 (10.01.1915)

89 BOA, DH.İ.UM.EK. 92/29 1333.Ca.21 (06.04.1915), BOA, DH.İ.UM. 25/2-04 1333.L.21 (01.09.1915)

90 BOA, DH.İ.UM. 25/2-04 1333.L.21 (01.09.1915)

91 BOA, HR.SYS. 2409/74 27.05.1915

92 BOA, DH.İ.UM. 25/2-04 1333.L.21 (01.09.1915)

93 BOA, HR.SYS. 2409/74 27.05.1915

94 BOA, HR.HMŞ.İŞO. 209/7 1332.N.25 (17.08.1914), BOA, DH.İ.UM. 25/2-04 1333.L.21 (01.09.1915)

Görsel

yerlerini ya bizzat ekmeleri veya kiralamaları veyahut vekil aracılığıyla ektirmeleri gerektiği ifade edilmiştir.⁹⁵

Balkan Savaşları sonunda topraklarını 41.873 km2 genişleten Sırbistan⁹⁶ nüfusunu da Kosova, Makedonya, Sancak bölgelerinin katılmasıyla 1.660.000 kişi artırmıştır. Sırp idaresinin uygunsuz tavırlarıyla Osmanlı Devleti'ne göçler başlamış, Belgrad'da çıkan *Samouprava* (Özerklik) gazetesi de, bu göçlerin Sırbistan'daki Müslümanların yeni duruma alışmamalarından ve hilafete olan sadakatlerinden kaynaklandığı belirtilmiştir.⁹⁷

1 Aralık 1918'te Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın kurulmasının⁹⁸ hemen ardından da toprak reformu uygulamaları başlatılacaktır. Bu uygulamalar Türk, Boşnak, Arnavut ve Makedonları çok olumsuz etkileyecek, Makedonya, Kosova, Sancak ve Karadağ'daki Müslümanlardan 231.098 hektar toprak alınacaktır.⁹⁹ Ayrıca I. ve II. Dünya Savaşları arasında 18.000 Sırp ailesi Arnavut sınırına getirilip yerleştirilecektir.¹⁰⁰ Böylece hem nüfus, hem de toprak anlamında dengeler Sırp'ların lehine değişecektir.

4. Diğer Uygulamalar

Sırbistan'ın savaşta olmasıyla Toyran çevresinde Yahya ve Podgoricalı Mehmet Ali Beyler başkanlığında faaliyetlere başlayan Türk çetelerinin bölgeye gelmesinden itibaren Sırbistan hükümeti tarafından Müslüman ahali öldürülmeye ve evleri yakılmaya başlanarak türlü zulümlerde bulunulmuştur. Bu sebeple Bulgar sınırına civar köylerin Müslüman ahali sefil ve çıplak bir halde dağlara çıkmış ve bir kısmı da sınırı geçerek Bulgaristan'a iltica etmiştir. Durumun dayanılmayacak bir hale geldiğini Osmanlı Devleti'nin Sofya Elçisi Fethi Bey 30 Ekim 1914 tarihli telgrafıyla bildirmiştir.¹⁰¹ Yine, Osmanlı Devleti savaşa girdikten sonra, Sırp'lar Müslümanları küçük ve önemsiz bir suçtan dolayı etkili bir ibret olması için kurşuna dizmeye başlamışlar, Sırp zaferi için kiliselerde yapılan ayinlerde ve okunan dualar esnasında müftüler, hocalar ve ileri gelen Müslümanları bulunmak zorunda bırakmışlardır. Belirlenen zamanda kiliselerde bulunmaları ve papazlarla metropolitlerin okuyacakları dualara âmin demeleri için belediye tarafından bu Müslümanlara davetiyeler gönderilmiştir. Bir yıl önceki savaş ilanını takiben gönüllü kaydı için emir veren Mitroviçe hükümetine, Mitroviçe Camisi imamlarından Hafız Arif ve iki arkadaşı, yabancı bir

95 BOA, DH.İ.UM. 25/2-04 1333.L.21 (01.09.1915), BOA, HR.HMŞ.İŞO. 209/7 1302.N.25 (17.08.1914), BOA, DH.İ.UM.EK 8/48 1333.B.30 (13.06.1915), BOA, DH.UMVM. 123/86 1333.Ş.04 (17.06.1915), BOA, DH.İ.UM.EK. 94/63 1333.L.21 (01.09.1915), BOA, DH.İ.UM.EK. 10/2 1333.L.21 (01.09.1915)

96 Özkan, *a.g.e.*, s.315.

97 Bancoviç, *a.g.e.*, s.77.

98 Erkan Türbedar, "Boşnakların Tarih İçinde Uğradığı Mezalim, *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, Sayı 1, Ankara, 2006, s.194, Özkan, *a.g.e.*, s.358.

99 Türbedar, *a.g.m.*, s.195, Nuredin, *a.g.e.*, s.239.

100 Alkan, *a.g.m.*, s.95.

101 BOA, HR.SYS. 2404/25 09.11.1914

Gazi

Akademik
Bakış

65

Cilt 7 Sayı 14
Yaz 2014

hükümet olan Sırlara yardım etmenin dine aykırı olacağını söylediklerinden camdan atılarak süngülerle parça parça edilmiş ve Satniça nehrine atılmışlardır. Selanik Başkonsolosluğu da 2 Ağustos 1915 tarihli muhtırasında buna benzer mezalimin kabul olunamayacak miktarda olduğunu bildirmiştir.¹⁰²

Osmanlı Devleti'nin Belgrad Elçisi Cevad Bey'de, Hariciye Nezareti'ne gönderdiği 10 Kasım 1915 tarihli yazısında, Osmanlı hükümeti ve Sırbistan hükümeti arasında savaş ilan edildiğinden beri Sırbistan Makedonyası'nda yaşayan Müslüman ahalinin karşılaştığı mezalim ile mal ve canlarının uğradığı saldırının malumları olduğunu belirterek "şimdi burasının Bulgar ordusu tarafından istila edilmekte olması sebebiyle gerek şimdiye kadar yapılan savaşlar ve gerek istilanın sonuna kadar yapılacak kanlı çarpışmalar dolayısıyla Müslüman ahalinin tamamen terk edilme ve himayeden mahrumiyet yüzünden bir kat daha zorda kalacakları açıktır" demiştir. "Pek mühim bir Müslüman unsurun her gün bir başka surette yenilenmekte ve gelişmekte olan savaş olayları tesiriyle bütün bütün mahv ve yok olmaktan korunması Osmanlı hükümetince tabii ki pek çok istenen bir durum olduğundan, bu maksadı sağlamak için acil tedbirlerden olmak üzere Üsküp ve Manastır vilayetlerine bir yardım komisyonunun gönderilmesi ve bu heyete şimdi İstanbul'da bulunup, bu yerlerin hakkında tam bilgili olan Üsküp eski belediye başkanı ve Üsküp ileri gelenlerinden Reşad Bey ile Manastır ileri gelenlerinden Raif Bey'in tayini ile beraber Belçika'nın Alman ordusu tarafından istilası üzerine bu ülkedeki Osmanlı çıkarlarının korunması için Osmanlı konsolosluğunun iade edilerek gönderilmesi tedbiri gibi, Sırp Makedonyası'nda savaştan önceki yerlerde bulunan konsoloslarımızdan Üsküp konsolosunun hemen iadesi pek uygun olacaktır" diye de eklemiştir.¹⁰³ Sırbistan'daki Müslümanların gördükleri zulümden bahisle Bosna-Hersek Reisu'l-Uleması Mehmed Cemaleddin Efendi'de Meşihat makamına bir yazı göndermiş ve Meşihat makamı da o taraflardaki Müslümanların korunması için gerekli girişimlerde bulunulmasını istemiştir.¹⁰⁴

Sonuç

Balkan Savaşları sonrasında Sırbistan ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan 14 Mart 1914 tarihli ve 12 maddelik İstanbul Antlaşması ile Müslümanların hakları korunurken, I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ve iki devletin ayrı kamplarda yer almaları dolayısıyla antlaşma geçerliliğini yitirmiştir. Sırbistan özellikle, Müslümanlara yaptığı angarya yükleme, askere alma ve emlak el koyma şeklindeki uygulamalarla onları canından bezdirmiş ve göçlerine sebep olmuştur. Bunlardan angarya yükleme ve askere alma kısa süreli olsa da, özellikle emlak el koyma uzun soluklu bir uygulama olmuş ve kademe kademe savaş sonrasında da devam etmiştir.

İstanbul Antlaşması'nın özellikle tabiiyet, emlak ve mezhep işlerine dair olan dördüncü, beşinci ve sekizinci maddelerine aykırı şekilde davranan ve

102 BOA, HR.SYS. 2413/2 01.09.1915

103 BOA, HR.SYS. 2415/33 10.11.1915

104 BOA, BEO. 4606/345429 1338.Ra.26 (19.12.1919)

Görsel

Akademik
Bakış

66

Cilt 7 Sayı 14
Yaz 2014

kanunlar çıkaran Sırbistan'da mahalli idareciler daha da zalim davranmışlardır. Güney Sırbistan denilen Kosova, Makedonya ve Sancak'taki toprakların kolonizasyonu için "Agrar Reformunun Düzenlenmesi ve Kolonileşme" adlı kanun çıkaran Sırbistan, daha savaş başlamadan aykırı uygulamalarda bulunarak, yapacaklarının işaretini vermiştir. Savaşla birlikte, Müslümanlar üzerindeki baskıyı arttıran Sırbistan, yıldırma politikası gütmüş ve topraklarını homojenleştirmeye çalışmıştır.

Kaynaklar

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA, BEO. 4606/345429 1338.Ra.26 (19.12.1919)
BOA, DH.EUM.ECB. 26/63 1337.Z.29 (25.09.1919)
BOA, DH.İ.UM. 25/2-04 1333.L.21 (01.09.1915)
BOA, DH.İ.UM.EK. 8/48 1333.B.30 (13.06.1915)
BOA, DH.İ.UM.EK. 92/29 1333.Ca.21 (06.04.1915)
BOA, DH.İ.UM.EK. 94/63 1333.L.21 (01.09.1915)
BOA, DH.İ.UM.EK. 10/2 1333.L.21 (01.09.1915)
BOA, DH.MB.HPS.M 14/19 1332.B.30 (24.06.1914)
BOA, DH.MB.HPS.M. 13/11 1332.C.23 (19.05.1914)
BOA, DH.SN. THR. 69/41 1334.Ş.22 (24.06.1916)
BOA, DH.UMVM. 123/86 1333.Ş.04 (17.06.1915)
BOA, HR.HMŞ.İŞO. 209/7 1332.N.25 (17.08.1914)
BOA, HR.HMŞ.İŞO. 209/12 1333.S.23 (10.01.1915)
BOA, HR.HMŞ.İŞO. 209/13 133.Ş.23 (10.01.1915)
BOA, HR.HMŞ.İŞO. 69/16 1334.Ma.25 (25.05.1918)
BOA, HR.HMŞ.İŞO. 70/10 1330.Ke.02 (15.12.1914)
BOA, HR.SYS. 2402/24 18.08.1914
BOA, HR.SYS. 2403/74 19.10.1914
BOA, HR.SYS. 2403/89 24.10.1914
BOA, HR.SYS. 2405/46 09.01.1915
BOA, HR.SYS. 2378/3 31.01.1915
BOA, HR.SYS. 2405/67 19.01.1915
BOA, HR.SYS. 2404/25 09.11.1914
BOA, HR.SYS. 2409/74 27.05.1915
BOA, HR.SYS. 2413/2 01.09.1915
BOA, HR.SYS. 2415/33 10.11.1915

Tetkik Eserler

AĞANOĞLU Yıldırım, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makus Talihî Göçü*, İstanbul, 2001.

ALKAN Necmettin, "Kosova Meselesinin Tarihi Kültürel ve Siyasi Altyapısı", *Avrasya Etüdüleri*, Sayı 21, Kış 2002.

Gazi

Akademik
Bakış

67

Cilt 7 Sayı 14
Yaz 2014

- ANDERSON Matthew Smith, *Doğu Sorunu 1774-1923*, (çev. İdil Eser), İstanbul, 2001.
- BANCOVİÇ Safet, "I. Balkan Harbi Sonrası Sırbistan ve Karadağ'a Bırakılan Bölgelerdeki Müslüman Nüfusun Türkiye'ye Göçü", *Muhacirlerin İzinde*, der. Hayri Kolaşinli, Ankara, 2012.
- CASTELLAN Georges, *Balkanların Tarihi*, (çev. Ayşegül Yaraman-Başbuğu), Milliyet Yay., İstanbul, 1993.
- CATIC Refik, "Bosna Hersek ve Sancak'taki Boşnaklar", *Uluslararası Balkan Kongresi: Balkan Milletleri Arası Etkileşim*, ed. Caner Sancaktar, TASAM Yay., İstanbul, 2009.
- ÇALIŞ Ahmet Kemal, "Tercüman-ı Hakikat Gazetesi'ne Göre 1914'te Balkanlar", Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Documents Diplomatiques Français (1871-1914), 3e Série, (1911-1914), TOME IX (1 Janvier-16 Mars 1914)*, Libraire-éditeur: Alfred Costes-L'Europe Nouvelle, Paris, MCMXXXVI.
- Documents Diplomatiques Français (1871-1914), 3e Série (1911-1914), TOME X (17 Mars – 23 Juillet 1914)*, Libraire-éditeur: Alfred Costes-L'Europe Nouvelle, Paris, MCMXXXVI.
- DÜNDAR Fuat, *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskan Politikası (1913-1918)*, İstanbul, 2001.
- ERİM Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, C. I, Ankara, 1953.
- GLENNY Misha, *Balkanlar 1804-1999*, (çev. Mehmet Harmancı), İstanbul, 2001.
- GÜVELOĞLU Gülşah Kurt, "SHS ve Yugoslavya Krallığı'nın Türkiye ile Diplomatik İlişkileri (1923-1938)", *Türkiye-Sırbistan İlişkileri*, Ed. Yeliz Okay-Tuncay Babalı, İstanbul, 2012.
- JELAVICH Barbara, *Balkan Tarihi: 20. Yüzyıl*, (çev. Zehra Savan-Hatice Uğur), C.2, İstanbul, 2006.
- HAYTA Necdet - Ayşe ÖZKAN, "Berlin Antlaşması Sonrasında Sırbistan'da Türk Emlakı Meselesi", *Türk Tarihinde Balkanlar*, Sakarya Üniversitesi, Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Editörler: Zeynep İskefiyeli, M. Bilal Çelik, Serkan Yazıcı, , C.II, Haziran 2013.
- HAYTA Necdet - Ayşe ÖZKAN, "Sırbistan İdaresine Geçtikten Sonra Niş'teki Türk Emlakı Meselesi", *VII. Atatürk Kongresi*, 17-22 Ekim 2011, Makedonya.
- İSKEFİYELİ Zeynep "Bir Amerikan Misyonerinin Balkan Savaşı Analizi" *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, C. 6, S. 12, s. 135-156, Ankara 2013.
- MALCOLM Noel, *Bosna'nın Kısa Tarihi*, (çev. Aşkım Karadağlı), İstanbul, 1999. s.251-252.
- MALCOLM Noel, *Kosova Balkanları Anlamak İçin*, (çev. Özden Arıkan), İstanbul, 1999.

Görsel

Akademik
Bakış

68

Cilt 7 Sayı 14
Yaz 2014

- NUREDİN Abdülmecit, *Balkanlar'dan Türkiye'ye Göç ve Etkileri*, Ankara, 2011.
- Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi, C.I, İstanbul, 2013.
- ÖĞÜN Tuncay-Alfina Sibgatullina, "Türklerin ve Rusların Gözüyle 100'üncü Yılına Girerken Karadeniz Baskını ve Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na Girişi", *History Studies*, C.5, Sayı 6, Balkan Savaşları Özel Sayısı, Kasım 2013.
- ÖNDER Selahattin, "1913 Türk-Bulgar Mübadelesi", *Yeni Türkiye*, Sayı 31, 2000.
- ÖZÇELİK Mücahit, "Avusturya-Macaristan İmparatoru'nun 1918 İstanbul Ziyareti'nin Türk Basınına Yansımaları", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 27, Aralık 2012.
- ÖZKAN Ayşe, *Bağımsızlıktan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na Sırplar (1878-1918)*, IQ Yayınları, İstanbul, 2013.
- ÖZKAN Ayşe, *Miloş'tan Milan'a Sırp Bağımsızlığı (1830-1878)*, IQ Yayınları, İstanbul, 2011.
- ÖZUYAR Ali, *Modern Tarihin İlk Sivil Esir Kampı Knockaloe ve Meçhul Türkler*, İstanbul, 2008.
- KARAL Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C.IX, Ankara, 1996.
- KARATAY Osman, *Kosova Kanlı Ova*, İstanbul, 1998.
- KURANERCÜMENT, "Birinci Dünya Savaşı", *İslam Ansiklopedisi*, C.6, İstanbul, 1992.
- KUTLU Sacit, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, İstanbul, 2007.
- PAVLOWİTCH Stewan K., *Serbia: The History of an Idea*, New York University Press, USA, 2002.
- POLAT Ü. Gülsüm, "I. Dünya Savaşı'nın Hong Kong'daki Son Osmanlı Tebaasına Etkileri", *Bilig*, Sayı 69, Bahar 2014.
- POPOVIÇ Aleksandre, *Balkanlarda İslam*, (çev. Komisyon), İnsan Yay., İstanbul, 1995.
- RENOUVİN Pierre, *Birinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1914-1918*, (çev. Örgen Uğurlu), İstanbul, 2004.
- ROZEN Minna, *Last Ottoman Century and beyond: the Jews in Turkey and the Balkans 1808-1945*, Tel Aviv, 2005.
- SAYGILI Hasip, "Birinci Dünya Harbi'nde, Rumeli'nden Osmanlı Ordusuna Müslüman Gönüllü Katılımları", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 18, Bahar 2013.
- SERBESTOĞLU İbrahim, *Osmanlı Kimdir?*, İstanbul, 2013.
- SOYSAL İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, C.I (1920-1945), Ankara, 2000.
- TOKAY A.Gül, "II. Meşrutiyet Dönemi Dış İlişkileri: 1908-1914", *Türk Dış Politikasının Analizi*, der. Faruk Sönmezoğlu, İstanbul, 2001.

TRIFUNOVSKA Snejana, *Yugoslavia Through Documents From its Creation to its Dissolution*, Martinus Nijhoff Publishers, 1994.

TURAN Ömer, "Balkan Türkleri'nin Dini Meseleleri", *Yeni Türkiye*, Cilt 2, Sayı 16, Temmuz-Ağustos 1997.

TÜRBEDAR Erhan, "Boşnakların Tarih İçinde Uğradığı Mezalim, *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, Sayı 1, Ankara, 2006.

WACHTEL Andrew Baruch, *Dünya Tarihinde Balkanlar*, (çev. Ali Cevat Akkoyunlu), İstanbul, 2009.

YILDIRIM Seyfi, "Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçlerin Türkiye Nüfusuna Etkileri", *Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 8, Sayı 16, Güz 2012.

YILMAZ Durmuş, *Osmanlı'nın Son Yüzyılı*, Konya, 2004.